

09. Bir Rifâi Postnişinin Hayatı ve Mûsikîye Dair Görüşleri: Şeyh Sâdeddîn Sırrî Efendi ¹

Cevdet SAÇI ²

APA: Saçı, C. (2026). Bir Rifâi Postnişinin Hayatı ve Mûsikîye Dair Görüşleri: Şeyh Sâdeddîn Sırrî Efendi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (51), 132-145. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.19414257>

Öz

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Üsküp, İstanbul ve Manisa'da yaşamış olan Üsküp Rifâi Âsitânesi postnişini Şeyh Sâdeddîn Sırrî Efendi; şeyhlik görevinin yanı sıra muallim, şair, yazar ve mûsikîşinas kimliğiyle temayüz etmiş çok yönlü bir şahsiyettir. Hayatı, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve toplumsal açıdan çalkantılı bir dönemine tekabül etmiş; Balkan Savaşları sürecinde Üsküp'ün Sırplar tarafından işgali üzerine önce İstanbul'a, ardından Manisa'ya hicret etmek zorunda kalmıştır. Yaşadığı tüm zorluklara rağmen ilmî ve kültürel gelişimini sürdürmüştür; edebiyat, tasavvuf ve mûsikî alanlarında eserler kaleme alarak dönemin süreli yayınlarında (*Yıldız*, *Ceride-i Sûfiyye* vb.) şiir ve makaleler yayımlamıştır. Özellikle 23 Haziran 1913 tarihinde *Ceride-i Sûfiyye* dergisinin 50. sayısında yayımlanan "Musiki" başlıklı yazısı, onun mûsikîye dair nazarî ve tasavvufî yaklaşımını ortaya koymasından dolayı dikkat çekicidir. Onun mûsikî anlayışı yalnızca teorik düzeyde kalmamış; tekke mûsikîsinin icrası ve muhafazası hususunda somut uygulamalara dönüşmüştür. Meşk usûlüyle nesilden nesile aktarılan, zaman içerisinde güfte ve besteleri değişime uğrayan yahut tamamen kaybolma riski taşıyan eserlerin notaya alınarak kayıt altına alınmasını sağlaması, Türk din mûsikîsi açısından önemli bir katkı olarak değerlendirilmektedir. Bu sayede XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında Üsküp ve çevresinde icra edilen dinî mûsikî repertuarının günümüze ulaşmasına imkân sağlanmıştır. Sâdeddîn Sırrî Efendi'nin hayatı ve mûsikîye dair görüşlerinin incelenmesi, Balkanlar'da özellikle Üsküp ve çevresinde yaşayan Müslüman toplumun dinî hayatı ile dönemin tekke mûsikîsi icralarını anlamak bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışma, söz konusu tarihsel ve kültürel bağlam içerisinde Sâdeddîn Sırrî Efendi'nin hayatını ve *Ceride-i Sûfiyye* dergisinin 50. sayısında yayımlanan "Musiki" başlıklı yazısından hareketle onun mûsikî anlayışını değerlendirmeyi amaçlamakta olup, nitel araştırma yöntemi kapsamında doküman incelemesi ve betimsel analiz teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: İslam tarihi ve sanatları, Türk din mûsikîsi, tekke mûsikîsi, Rifâiyye, Sâdeddîn Sırrî Efendi

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin /iThenticate Oran: %15

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 14.02.2026-**Kabul Tarihi:** 04.04.2026-**Yayın Tarihi:** 05.04.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.19414257>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları ABD / Master's Student, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Institute of Social Sciences, Department of Islamic History and Arts (Ankara, Türkiye), c.saci23@aybu.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0006-7692-6469> **ROR ID:** <https://ror.org/05rvevn72> **ISNI:** 0000 0004 0454 9762 **Crossreff Funder ID:** 501100014801

The Life and Views on Music of a Rifâî Postnişin: Sheikh Sâdeddîn Sırrî Efendi ³

Abstract

Sheikh Sadeddin Sirri Efendi, the postnişin of the Üsküp Rifâî Âsitânesi who lived in Üsküp, Istanbul, and Manisa in the late 19th and early 20th centuries, was a multifaceted personality who distinguished himself not only as a sheikh but also as a teacher, poet, writer, and musician. His life coincided with a turbulent period for the Ottoman Empire, both politically and socially. During the Balkan Wars, he was forced to emigrate first to Istanbul and then to Manisa following the Serbian occupation of Skopje. Despite all the difficulties he faced, he continued his scientific and cultural development; he wrote works in the fields of literature, Sufism, and music, publishing poems and articles in periodicals of the time (Yıldız, Cerîde-i Sûfiyye, etc.). His article titled “Musiki” (Music), published in the 50th issue of the Cerîde-i Sûfiyye magazine on June 23, 1913, is particularly noteworthy in that it reveals his theoretical and Sufi approach to music. His understanding of music did not remain solely at a theoretical level; it was transformed into concrete practices regarding the performance and preservation of tekke music. His efforts to transcribe and record works that were passed down from generation to generation through the mesk method, whose lyrics and compositions changed over time or were at risk of being lost entirely, are considered an important contribution to Turkish religious music. This has made it possible for the religious music repertoire performed in Skopje and its surroundings at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century to survive to the present day. The examination of Sâdeddîn Sırrî Efendi's life and views on music is significant for understanding the religious life of the Muslim community living in the Balkans, particularly in Skopje and its surroundings, as well as the performance of tekke music during that period. This study aims to evaluate the life of Sâdeddîn Sırrî Efendi within the relevant historical and cultural context, as well as his understanding of music based on his article titled “Musiki,” published in the 50th issue of the Cerîde-i Sûfiyye journal. The study employs document review and descriptive analysis techniques within the framework of qualitative research methodology..

Keywords: Islamic history and arts, Turkish religious music, tekke music, Rifâîyye, Sâdeddîn Sırrî Efendi

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography

Similarity Report: Received – Turnitin / iThenticate Rate: %15

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 14.02.2026-**Acceptance Date:** 04.04.2026-

Publication Date: 05.04.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.19414257>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Mûsikî, insanın fitratında mevcut olan ve hayatın tabii akışı içerisinde kendiliğinden tezahür eden estetik bir ifade biçimidir. Sözün sesle birleşmesi neticesinde ortaya çıkan bu sanat, insanın iç dünyasında yaşadığı manevî tecrübelerin dışı vurumunda önemli bir işlev üstlenmektedir. Sevinç, coşku, hüzn, keder ve özlem gibi duygu durumları çoğu zaman kelimelerle sınırlı kalmakta; ancak ses ve nağme aracılığıyla daha derin ve etkili bir biçimde ifade edilebilmektedir (Kalender, 1997, s. 263).

Mûsikî kavramının etimolojik kökenine dair yaygın kabul, kelimenin Latince *musicadan* türediği yönündedir. Latince'deki bu kullanımın Yunanca *mousiké* (mouso) kelimesine dayandığı; Arapça'da *mûsikâ*, Farsça ve Türkçe'de ise *musiki* şeklinde telaffuz edilmektedir. Kavramın farklı medeniyetlerde benzer fonetik yapılarla varlığını sürdürmesi, mûsikînin evrensel bir sanat alanı olduğunu göstermektedir. İnsan, akıl ve idrak sahibi bir varlık olarak yalnızca biyolojik ihtiyaçlarla sınırlı bir hayat sürmez; estetik algı ve anlam arayışı da onun varoluşunun temel unsurları arasındadır. Bu çerçevede Dimitrie Cantemir (Kantemiroğlu), mûsikî ilmini Allah'ın insanoğluna bahşettiği büyük bir lütuf olarak değerlendirmiş ve mûsikîyi akıl sahibi olmanın bir göstergesi şeklinde yorumlamıştır (Özcan & Çetinkaya, 2020, s. 257).

Tarihsel süreç incelendiğinde, mûsikînin yalnızca dünyevî eğlence ortamlarında değil, aynı zamanda dinî ve ritüel bağlamlarda da önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. İnsan toplulukları, ibadet esnasında, dinî ayin ve merasimlerde, hatta ölüm törenlerinde mûsikîyi kutsal bir ifade aracı olarak kullanmışlardır (Akdoğan, 2003, s. 346).

Türk Mûsikîsi geleneğinde formlar, icra özellikleri bakımından genel olarak saz mûsikîsi ve sözlü mûsikî şeklinde tasnif edilmiştir. Sözlü mûsikî ise kendi içerisinde dinî ve din dışı olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Dinî mûsikî formları, icra mekânı ve işlevi bakımından cami mûsikîsi ve tekke mûsikîsi şeklinde iki alt başlıkta ele alınmaktadır. Cami mûsikîsi kapsamında Kur'an-ı Kerim tilaveti, ezan, kâmet, salâ, mevlid, münâcât, mi'râciye, tekbir, salât-ı ümmiye, Ramazan ilâhileri ve tevşih gibi formlar yer almaktadır. Bu formlar genellikle enstrümanlı, nota bağımlılığı olmaksızın ve icracının mûsikî kabiliyetine dayalı olarak irticâli biçimde seslendirilmektedir. Dolayısıyla cami mûsikîsi, söz ve ses merkezli bir icra geleneğini temsil etmektedir. Tasavvufî yapılanmaların kurumsallaşması ve tekkelerin teşekkül etmesiyle birlikte, dinî mûsikî alanında yeni formlar ortaya çıkmıştır. Tarikat mensuplarının zikir ve âyinleri sırasında enstrüman eşliğinde ve belirli bir ritmik düzen içerisinde icra ettikleri Mevlî âyini, kaside, şuğul, nefes, mersiye ve durak gibi formlar tekke mûsikîsi başlığı altında değerlendirilmiştir (Özcan, 1994, ss. 359-360). Tekke mûsikîsi, cami mûsikîsine kıyasla daha belirgin usûl yapıları ve saz eşliği ile dikkat çekmekte; tasavvufî coşkunun estetik bir zeminde ifadesine imkân tanımaktadır.

Bu çerçevede, Rifâi Tekkesi postnişini olan Sâdeddîn Sırrî Efendi'nin hayatı ve mûsikîye dair görüşleri, Türk din mûsikîsi geleneği içerisinde mühim bir örnek teşkil etmektedir. Hem tekke pratiği içerisinde aktif bir rol üstlenmiş olması hem de mûsikînin nazarî ve tasavvufî boyutlarına dair fikir beyan etmiş olması, onun düşüncelerini incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu tarihî ve teorik arka plan çerçevesinde Sâdeddîn Sırrî Efendi'nin hayatı, mûsikî anlayışı ve Türk din mûsikîsine katkıları ele alınacaktır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Sâdeddîn Sırrî Efendi'nin hayatını, mûsikîye dair görüşlerini ve Türk din mûsikîsi geleneğine katkılarını tarihsel ve tasavvufî bağlam içerisinde incelemektir. Bu doğrultuda özellikle *Cerîde-i Sûfiyye* dergisinde yayımlanan "Musiki" başlıklı yazısından hareketle, müellifin mûsikî anlayışının temel esaslarını ortaya koymak ve bu anlayışın tekke mûsikîsi içindeki yerini değerlendirmek hedeflenmektedir.

Önemi

Sâdeddîn Sırrî Efendi, Balkanlar'da özellikle Üsküp merkezli dinî ve tasavvufî hayat içerisinde etkili olmuş; ancak mûsikîye dair görüşleri literatürde yeterince incelenmemiş bir şahsiyettir. Bu çalışma, onun mûsikî anlayışını sistemli bir şekilde ele alarak Türk din mûsikîsi literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca tekke mûsikîsinin tarihsel süreç içerisindeki icra ve aktarım biçimlerini ortaya koyması bakımından da önem arz etmektedir.

Problem

Bu araştırmanın temel problemi, Sâdeddîn Sırrî Efendi'nin mûsikîye dair görüşlerinin ve uygulamalarının Türk din mûsikîsi içerisindeki yerinin yeterince ortaya konulamamış olmasıdır. Bu problem çerçevesinde çalışmada, Sâdeddîn Sırrî Efendi'nin mûsikî anlayışının temel özelliklerinin neler olduğu, mûsikîye yüklediği tasavvufî anlamların nasıl şekillendiği ve tekke mûsikîsi geleneğine ne tür katkılar sunduğu sorularına cevap aranmıştır.

Makalede Kullanılan Yöntem

Bu çalışma, Sâdeddîn Sırrî Efendi'nin hayatı, mûsikî anlayışı ve Türk din mûsikîsine katkılarını inceleyen nitel bir araştırmadır. Araştırmada tarihsel ve betimleyici yaklaşımlar benimsenmiş; veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Bu kapsamda başta *Cerîde-i Sûfiyye*'de yayımlanan "Musiki" başlıklı makalesi olmak üzere, konuya ilişkin kitaplar, makaleler ve akademik çalışmalar incelenmiştir.

Elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi yöntemleriyle değerlendirilmiş; Sâdeddîn Sırrî Efendi'nin hayatı kronolojik olarak ele alınırken, mûsikîye dair görüşleri tematik bir çerçevede analiz edilmiştir. Çalışma, yazılı kaynaklarla sınırlı olup, bu durum araştırmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır.

Sâdeddîn Sırrî'nin Hayatı

Sâdeddîn Sırrî Efendi, 1869 veya 1870 yılında Osmanlı Devleti idaresi altında bulunan Üsküp'te dünyaya gelmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Balkan coğrafyası, siyasi ve toplumsal dönüşümlerin yoğun biçimde yaşandığı bir dönemden geçmekteydi. Bu bağlamda Sâdeddîn Sırrî'nin doğduğu aile çevresi, hem dini hem de kültürel bakımdan belirgin bir tasavvufî kimliğe sahip olup, onun şahsiyetinin ve entelektüel yönünün şekillenmesinde doğrudan etkili olmuştur. Babası, Üsküp'teki Rifâi tekkesinin şeyhi olan Hacı Mehmed el-Bakır Efendi; annesi ise Sara Hanım'dır. Ailenin altı çocuğundan yalnızca Sâdeddîn Sırrî ve bir kız kardeşinin hayatta kalmış olması, dönemin yüksek çocuk ölüm oranlarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Erkek evlat üzerinden neslin devamı anlayışının hâkim olduğu dönemin geleneksel toplum yapısı çerçevesinde, aile büyüklerinin Sâdeddîn Sırrî'ye özel bir ihtimam göstermeleri, onun hem dini hem de kültürel anlamda titizlikle yetiştirilmesini beraberinde getirmiştir.

İlk eğitimini babasından alan Sâdeddîn Sırrî, küçük yaşlardan itibaren hem dinî ilimlere hem de tasavvufî terbiyeye aşinalık kazanmıştır. Rifâî geleneğinin manevi atmosferi içerisinde yetişmesi, onun düşünce dünyasında tasavvufun merkezi bir konum edinmesini sağlamıştır. Bununla birlikte babası Hacı Mehmet Efendi'nin şiir okuma ve yazmayı sevmesi nedeniyle edebiyata karşı erken yaşlarda ilgi duymuş, henüz çocukluk döneminde manzumeler kaleme almaya başlamıştır (A. Ceyhan, 2018a, s. 1322).

Sâdeddîn Sırrî, on sekiz yaşına geldiğinde Üsküp'ün ileri gelen ailelerinden Ömer Bey'in kızı Hayriye Hanım ile evlenmiştir. Ancak eşinin genç yaşta vefatı üzerine ikinci evliliğini Redife Hanım ile yapmıştır. Bu evlilikten Server, Perver ve Kevser isimlerinin verildiği üç kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Ancak Redife Hanım bir çocuğunun doğumu esnasında vefat etmiştir (P. D. A. Ceyhan, 2013, s. 428). Daha sonraki yıllarda iki evlilik daha yapan Sâdeddîn Sırrî'nin bu evliliklerinden de çocukları olmuş; ancak bir kızı dışında diğer evlatları kendi sağlığında hayatını kaybetmiştir. Bu durum, onun şahsi hayatında derin kayıplar yaşadığını ve ailevi açıdan zorlu süreçlerden geçtiğini göstermiştir (A. Ceyhan, 2018b, s. 118).

Babası Hacı Mehmed el-Bakır Efendi'nin 1896 yılında vefat etmesinin ardından, Sâdeddîn Sırrî tasavvufî silsile içerisindeki yerini resmîleştirmek amacıyla 1898 yılında Manastır'da bulunan amcası Şeyh Hacı Bedreddin Efendi'den hilâfet almıştır. Bu hilâfetle birlikte Üsküp Rifâî tekkesinin dördüncü postnişini olmuştur. Böylece hem ailevi hem de tasavvufî mirası devralarak kurumsal sürekliliği sağlamıştır. Dedesi Şeyh Sâdeddîn Efendi'ye nispetle "ikinci Şeyh Sâdeddîn" olarak anılması, aile içi tasavvuf geleneğinin kuşaklar arası devam ettiğini göstermiştir (Ceyhan, 2018, s. 1323).

Edebî faaliyetleri bakımından da dikkat çeken Sâdeddîn Sırrî, ilk şiir ve yazılarını kendisini bu alanda teşvik eden Muallim Sâdî'nin yönlendirmesiyle Üsküp'te haftalık olarak yayımlanan *Yıldız* dergisinde "Kalender" müstear adıyla kaleme almıştır. Daha sonraki süreçte tasavvufî muhtevalı *Cerîde-i Sûfiyye* dergisinde "Sırrî" mahlasını kullanarak yazılar yazmıştır (Ceyhan, 2018, s. 1324). Müstear isim kullanımı, dönemin edebî ve tasavvufî çevrelerinde yaygın bir gelenek olup, aynı zamanda müellifin kimliğini farklı yönleriyle inşa etmesine imkân tanımıştır.

Üsküp'ün Sırrılar tarafından işgal edilmesi, Sâdeddîn Sırrî'nin hayatında önemli bir kırılma noktası teşkil etmiştir. Balkan Savaşları sonrasında değişen siyasi şartlar, özellikle Müslüman-Türk nüfus üzerinde ciddi baskılar oluşturmuştur. Bu çerçevede Sâdeddîn Sırrî, çocuklarının dinî ve millî kimliklerini muhafaza edebilmeleri ve özellikle Türkçe eğitim alabilmelerini sağlamak amacıyla İstanbul'a hicret etmiştir. İstanbul'da altı ay kadar kalan Sâdeddîn Sırrî, İstanbul'daki hayat şartlarının ekonomik açıdan ağır olması ve çocuklarının devam ettiği mektepteki eğitimin yetersiz olması sebebiyle burada uzun süre kalamamış, Manisa'ya göç etmiştir.. Manisa'da İttihat ve Terakki Mektebi'nde mûsikî ve dinî bilgiler dersleri vermiştir (Ceyhan, 2018, ss. 1324–1327).

1913 yılında Manisa'ya yerleşen ve burada yaklaşık altı yıl yaşayan Sâdeddîn Sırrî Efendi'nin hayatının son dönemlerine ilişkin ayrıntılı bilgi bulunamamıştır. 6 Şubat 1936 tarihinde Türkiye'de vefat eden Şeyh Sâdeddîn Sırrî Efendi'nin naaşı, uzun yıllar postnişinlik yaptığı Üsküp Rifâî Âsitânesi'nin bahçesine defnedilmiştir (Erdaş, 2020, s. 222).

Sâdeddîn Sırrî'nin Musiki Üzerine Çalışmaları

Sâdeddîn Sırrî'nin mûsikî ile olan ilişkisi, klasik anlamda bir konservatuvar yahut usta-çırak silsilesine dayalı sistemli bir eğitim sürecinden ziyade, tasavvufî saiklerle şekillenen şahsî bir arayışın ürünüdür.

Herhangi bir formal mûsikî eğitimi almamış olmasına rağmen, özellikle tekke mûsikîsinin icrası ve tasavvufî âyinlerin estetik bütünlüğü açısından mûsikî bilgisinin gerekliliğini fark etmiş; bu alandaki eksikliğini gidermek amacıyla yoğun bir gayret içerisinde girmiştir. Onun mûsikîye yönelimi, sanatsal bir meraktan ziyade, tasavvufî pratiklerin daha bilinçli ve usûlüne uygun icra edilmesi düşüncesine dayanmıştır.

Bu doğrultuda, kendisine gönderilen Zâtî Bey'e ait *Nazarîyât-ı Mûsikî* ve *Ud Muallimi* adlı eserleri incelemiş; ancak teorik terminoloji ve sistematik anlatım karşısında yeterli derecede istifade edemediğini ifade etmiştir. Bu durum, dönemin mûsikî nazariyatının teknik ve kavramsal yoğunluğunu göstermesi bakımından önemlidir. Mûsikî ilmine vukûfiyet kesbetmek için bir muallime ihtiyaç duyan Sâdeddîn Sırrî, o dönem Üsküp'te bu alanda yetkin bir hoca bulamamış; dolayısıyla arayışını farklı yollarla sürdürmüştür. Nihayet İstanbul'dan temin ettiği Tanbûrî Cemil Bey'in *Rehber-i Mûsikî* adlı eserini okuyarak mûsikî nazariyatı konusunda daha sistematik bilgiler edinmeye başlamıştır (Ceyhan, 2018, ss. 1329). Bu eser, onun teorik kavrayışını geliştirmesinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

Sâdeddîn Sırrî'nin mûsikî alanındaki çabasının temelinde, İstanbul'da bestelenmiş ve notaya alınmış bir ilâhının Üsküp'te de aynı usûl ve makam çerçevesinde icra edilmesini sağlama düşüncesi yer almıştır. Bu hedef, yalnızca estetik bir birlik arayışını değil; aynı zamanda tarikatlar arası ve coğrafyalar üstü bir tasavvufî bütünlük idealini yansıtmıştır. Tekke mûsikîsinde ortak repertuarın ve doğru icranın sağlanması, manevî birliktelik ve geleneksel süreklilik açısından mühim görülmüştür. Bu bağlamda mûsikî, onun nazarında hem bir ibadet vasıtası hem de kültürel bütünleşmenin aracı konumunda olmuştur. Sâdeddîn Sırrî, bulunduğu meclislerde ve seyahatlerinde karşılaştığı mûsikîşinaslardan makamlar, makamların karar sesleri, nota sistemleri ve ses aralıkları hakkında bilgi edinmeye çalışmış; nazarı bilgiyi pratik tecrübeyle pekiştirme yoluna gitmiştir. Ayrıca kaleme aldığı güftelerin, alanında ehil kimseler tarafından bestelenerek notaya alınmasını sağlamış; böylece eserlerinin hem söz hem de beste bakımından kalıcı bir form kazanmasına katkıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra kanun, ud ve keman enstrümanlarını çalmayı öğrenmesi, onun mûsikîyi yalnızca teorik düzeyde değil, icrâî boyutta da benimsediğini göstermiştir (Ceyhan, 2018, ss. 1328-1332).

1913 yılında Üsküp'ün Sırp tarafından işgali sonrasında önce İstanbul'a, ardından Manisa'ya göç eden Sâdeddîn Sırrî, burada İttihat ve Terakki Mektebi'nde mûsikî öğretmeni olarak görev yapmıştır. Bu görev, onun mûsikî bilgisini pedagojik bir çerçevede aktarma imkânı bulduğu yeni bir safhayı temsil etmiştir. Nitekim ilk dersinde öğrencilerden bildikleri bir marşı okumalarını istemiş; söz konusu marş üzerinden hareketle eserin Rast makamında ve sol karar sesinde olduğunu belirtmiştir. Böylece öğrencilerin mevcut repertuarını teorik kavramlarla ilişkilendirerek öğretim sürecini somutlaştırmıştır. Öğretim yönteminde dikkat çeken husus, soyut nazarı bilgiyi gündelik hayattan alınan örneklerle açıklama çabasıdır. Öğrencilere merdiven basamaklarını örnek vererek seslerin derece derece yükseldiğini anlatmış; eline aldığı kemanla pest sol notasından tiz sol notasına kadar sesleri tek tek icra ederek hem işitsel hem de görsel bir öğrenme ortamı oluşturmuştur. Her bir sesin hangi notaya tekabül ettiğini izah etmiş, ardından öğrencilerden uygulama yapmalarını istemiş ve nihayetinde not tutturmuştur. Bu yöntem, meşk geleneğinin ötesine geçerek nota bilgisi ve enstrüman eşliğinde icrayı da kapsayan daha sistematik bir mûsikî eğitimi anlayışını yansıtmıştır (Ceyhan, 2018, ss. 1343-1345).

Böylelikle öğrenciler yalnızca kulaktan dolma şekilde eser öğrenmekle yetinmemiş; nota yazmayı, notadan okumayı ve enstrüman eşliğinde icra etmeyi de öğrenmişlerdir. Bu durum, Sâdeddîn Sırrî'nin mûsikî pedagojisinde geleneksel meşk yöntemi ile modern nota temelli öğretim anlayışını mezcetmeye

çalıştığını göstermiştir. Ayrıca mûsikî alanındaki çabaları neticesinde de tasavvufî hassasiyetle başlayan bireysel öğrenme sürecinin, kurumsal bir eğitim faaliyetine dönüşmesi bakımından dikkate değer bir örnek teşkil etmiştir.

Sâdeddîn Sırrî'nın Musikiye Dâir Görüşleri

Sâdeddîn Sırrî Efendi mûsikînin, âlem ile ilişkisi, insan ve diğer canlılar üzerindeki etkisi, ibadetler üzerindeki katkıları gibi mûsikîye dair genel düşüncelerini, *Cerîde-i Sûfiyye* dergisinin 23 Haziran 1913 tarihli 50. sayısında “Musiki” başlıklı yazısında kaleme almıştır.

MÛSİKÎ

Terâneğâh-ı âleme nağme-i 'kûn' taalluk edeliden beri mûsikî mevcuttur. Denebilir ki beşeriyet ne vakit başlamış ise, mûsikî de o vakit ibtidâ etmiştir. Taş, tunç, ağaç devrelerindeki insanlar, elbette ahvâlin ilcââtıyla müferihan veya müteessiren terennüm etmişlerdir.

Mesken ve melbusâta olan ihtiyâc-ı kat'î henüz hiss olunmazdan mukaddem nasıl ki ekl-u şürbe mübrem bir lüzum-ı tabîî var idi, mûsikî de o mebâdi-i edvârda hayatın bir lâzime-i gayr-ı mufârıkı idi. Belki henüz nutk ile yekdiğerine ifhâm-ı efkâr edemeyen eski insanlar bile iktizâyı hilkatle kendi kendilerine bir şeyler terennüm edip durmuşlardır.

Bugün bir sabiy-i nevzâd gâ, gû diyerek müterennimdir. Bütün zevî'ervâh meşgul-i elhândır. Kumrunun hüzzâm edâhî kû kû kûları, yumurta kadar cüsseye mâlik olan bülbülün nevâ-yı âteşîni hep âsâr-ı mûsikîdendir. Nagamât-ı andelibânenin dekâyık-ı üslûbu tedkîk edilse medîd mededlerle mukaddimeten bir gazel okuduğu, hezârfen şakırdılarla bir şarkı söylediği görülür.

Mûsikî mebâdi-i hilkatin esaslarıyla temelleşmiş bir lâzime-i hayattır. Devâmı da mâdâme'l-beşerriyye kâim olacağı şüphesizdir. Fitrat-ı ezeliyyenin insanlara bahş ettiği hasâis arasında mûsikî, mühim bir mevki' ihrâz etmiştir. Muhârebelerde insanlara can acısını unutturan, suya koşan teşne gibi âteş-i cidâle koşduran, iş başında insana muâvenet eden, develere koca sahra-yı kebîri şedd ettiren, bin koyunu bir çobana râm eyleyen hep mûsikîdir.

İbadetler, şenlikler, matemler, her milletde her bir ayın-i beşeriyeye savt sâyesindedir. Hayat âlem-i esvâtı müftakirdir. Biz İslâmların namâzlarımız, ezânlarımız, zikirlerimizde vâsıta-i icrâiyye savttır. Savt-ı hasenle na't-ı şerîf okuyan bir âşıkın celî sayhaları, sabah namâzını kıldıran bir imamın cehrî kırâati ruhumuza ruh katar. Mezâmîn-i na'tiye ve mezâyâ-yı Kur'âniyyeyi bize ilkâ eden sadâdır.

Efsahu'l-lisân Efendimiz hazretlerinin Kelâmullah'ı rûhu'l-elhân olan çargâhdan okudukları mervîdir. 'Kellimni ya Humeyra', 'Erihnâ ya Bilal' kelimât-ı Nebevîsi halâvet-i savtiyyenin te'sîrât-ı rûhiyyesini pek vâzih bir surette göstermiştir. Bunca ashâb-ı kirâm arasında Bilâl-i Habeşî'yi bi'l-intihâb müezzîn-i hass yapan şüphesiz ki onun kudret-i fevkalâde-i mûsikîyesi idi.

Binâenaleyh ibâdetde mûsikî vücûb derecesindedir. Çünkü gıdâ-yı ruhdur. Erkân-ı dîniyyemizden olan salât-ı mefrûzanın bir rûkn-i azîmi bulunan kırâatdeki gavâmız-ı kudsiyyeyi rûh-ı beşere infâz eder. Bize 'Kur'ân-ı Kerîm'i lahn-i Arab üzere okuyunuz.' buyurulmuştur. Bir Arab Kur'ân tilâvet ederken mükemmel bir hicaz seyr-i tabîisiyle insanı gâşy eder. Fakat fazla gunnelerle sâmiayı tahriş etmez. Filhakîka Kur'ân'da tegannî olmaz. Ancak mezâyâ-yı mûsikîyye, ağız büzererek bir takım lüzumsuz tegannîler değildir. Sâmiayı teşnîf ederek rûha nüfûz eden bir kuvve-i savtiyyedir ki fenn-i mûsikînin de'b-i mahsûsundan tecellî eder.

Mûsikînin tekmiî Hazret-i Dâvud alâ nebiyyinâ ve aleyhi's-selâm devridir. Ma'lûmdur ki ney müşârûn ileyhî ahkâm-ı ibâdâtı şûn-u lehvin üzere idi. Âleme ta'lim-i elhân ile ba's olunan Dâvud Nebî maâbid-i mahsûsunda mezâmîrini büyük santurlarla bir âyin-i ruhu nevzâda tevfikân okur ve okuturlardı. Bu sûretle Hâlık'a yalvarır, halkı Hakk'a celb için ulvî sadâlarla insanların ruhlarına nüfûz ederek mezmûrlar okur, mezâyâ-yı savtiyyeyi ruhlandırarak nidâlar eylerdi.

Ses, gerçî bir ni'met-i vehbîdir. O, tahsil ile ele geçmez bir cevherdir. Ancak bu fevkalâdelikle mümtâz bir derecedir. Yoksa zamânımızda tevsî' ve tesbît edilen tarz u usûl ile mükemmel bir ilim olmuştur. Alelâde bir dereceyi çalışmakla her müntesib tahsil edebilir, az çok akı karadan ayıracak kadar mahâret-i mûsikîyyeye mâlik olur.

Gönül ister ki ham sofularca ittihâz edilen dâire-i tengnâyîden biraz sıyrılarak esas-ı mesele memnuiyet-i sırfadan kurtulsun, mûsikî tahsiline râğbet verilsin, huffâz, hutebâ, eimme, mevlûdhân, zâkîrler gibi dînen muhtâc olduğumuz zevât şimdiki mahdûdiyyetde kalmasin. Bir câmiye, bir tekkeye gidilse ruhla beraber sâmia da hazzını alsın, mûsikîyi yalnız çeng addederek meziyyâtı inkâr

edilmesin.

Mûsikî, âşıkın aşkını, fâsıkın fışkını uyandırır. Mûsikî hakkında bu en güzel bir sözdür.

Filhakika mûsikî, meknûzât-ı vicdâniyenin meydana dökülmesine bir âletdir. Riyâkâr bir âbid-i müttekîyi bir anda çileden çıkardığı gibi, sâdık bir kulun kalbine bir nefesde aşk-ı ilâhîyi sokar, davul zurna ile oynayan bir bî-suûru sırsıklam terletinceye oynattığı gibi nâyın nevâ-yı rûh-perverinden çıkan nefehât-ı kudsiyye ile bir âşıkı vecd ve cezebât içinde yıllarca döndürür, yandırır. Bir fahûr-ı fâhiri katılınca güldürdüğü gibi bir felekzedeyi bayılınca inletir, ağlatır. Müştehiyât-ı behîmiye ashâbını kendi yoluna, lezâiz-i rûhâniye erbâbını da kendi tarîkine teşvik eder. İnsandaki istidâd-ı zâtîyi nâim bir halde iken onu galeyana getirerek iyi, kötü her ne ise kabiliyeti hâliyesiyle meydana döker. İşte bunun için mûsikî, âşıkın aşkını, fâsıkın fışkını uyandırır.

El-hasıl mûsikî, hakka da batla da yar olur bir mûnis candır. Fakat ciddiyete dost, cehalete düşmandır (Sırrî, 1913, ss. 17-19).

Sâdeddîn Sırrî Efendi mûsikînin kökenini insanlık tarihiyle birlikte ele almış ve onu ontolojik bir temele dayandırmıştır. Sırrî'ye göre mûsikî, yaratılışın başlangıcından itibaren mevcut olan ve insana fitrî olarak bahşedilmiş bir hakikattir. “Şu âleme Allah ‘ol’ diyeliden beri musiki mevcuttur.” ifadesi, mûsikîyi beşerî bir icat olmaktan ziyade ilâhî düzenin bir tezahürü olarak değerlendirdiğini ortaya koymuştur.

Bu yaklaşımı ile tasavvuf düşüncesindeki “âhenk” ve “nizam” kavramlarıyla paralellik arz etmiştir. Ona göre insan, konuşmayı öğrenmeden önce dahi ses aracılığıyla duygularını ifade etmiştir. İlkel toplumlardan itibaren sevinç ve hüznün anlarında ortaya çıkan ezgiler, mûsikînin insan doğasının ayrılmaz bir parçası olduğuna işaret etmiştir. Bir bebeğin çıkardığı sesler, kumrunun ötüşü yahut bülbülün nağmeleri, mûsikînin hem insanın hem de tabiatın özünde varoluşsal bir gerçeklik olduğunun delilleridir.

Sırrî'nin mûsikî anlayışında dikkat çeken bir diğer husus, onun psikolojik ve toplumsal etkilerine yaptığı vurgu olmuştur. Mûsikînin savaş meydanında cesareti artırması, çöllerde develeri harekete geçirmesi veya sürüleri yönlendirmesi gibi verdiği örnekler ile sesin etkisine ve davranışlar üzerindeki yönlendirici gücüne işaret etmiştir. Bu çerçevede mûsikîyi, hem bireysel hem de kolektif bilinç üzerinde tesir icra eden bir kuvvet olarak değerlendirmiştir.

Sâdeddîn Sırrî, mûsikîyi ibadet hayatının da ayrılmaz bir unsuru olarak görmüştür. Ona göre namaz, ezan, zikir ve na't gibi ibadet ve dinî merasimlerin icra vasıtası sestir. Dolayısıyla sesin terbiyesi ve estetik ölçüler içinde kullanılmasının doğrudan doğruya ibadetin ruhuna etki ettiğini belirtmiştir. Kur'an-ı Kerîm tilavetinin belirli makamlar çerçevesinde okunması geleneğine atıfta bulunarak Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Çargâh makamında okuduğuna dair rivayetleri zikretmiş, mûsikî ile dinî pratikler arasında tarihsel bir bağ kurma çabasına girmiştir.

Bilâl-i Habeşî'nin müezzîn olarak seçilmesini de güçlü ve etkileyici sesine bağlayarak, güzel sesin dinî tebliğdeki önemine vurgu yapmıştır. Aynı şekilde Hz. Dâvud'un mezmurları güzel sesiyle okuyarak insanlara tesir ettiğini söyleyerek mûsikîyi peygamberler tarihiyle ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda mûsikîyi, ilâhî mesajın insan ruhuna nüfuz etmesini sağlayan bir vasıta olarak sunmuştur. Sırrî, sesin Allah'ın kula bahşettiği bir nimet olduğunu ve her ne kadar doğuştan gelen bir cevher olsa da mûsikî ilminin usûl ve kaideleriyle öğrenilebilir ve geliştirilebilir olduğunu ifade etmiştir.

Sâdeddîn Sırrî'nin en dikkat çekici değerlendirmelerinden biri, dönemin bazı dinî çevrelerinde mevcut olan mûsikî karşıtı ön yargılara yönelttiği eleştiridir. “Ham sofular” ifadesiyle dar görüşlü yaklaşımları tenkit eden Sırrî, mûsikîyi yalnızca çalgıdan ibaret gören indirgemeci anlayışa karşı çıkmış, özellikle hafızlar, imamlar, hatipler, mevlithanlar ve zakirler gibi din görevlilerinin mûsikî eğitimi almaları

gerektiğini savunmuştur.

“Musiki, âşıkın aşkını, fâsıkın fıskını uyandırır.” ifadesini merkeze alarak mûsikînin insanın iç dünyasında saklı olan duyguları açığa çıkaran bir araç olduğunu belirtmiştir. Bu görüş, tasavvufi psikoloji açısından değerlendirildiğinde, mûsikînin kalpte mevcut olan hâlin tezahürünü hızlandıran bir unsur olarak görüldüğünü ortaya koymuştur. Ona göre mûsikî, samimi bir kulun gönlünde ilâhî aşkı artırırken; riya ehlinin iç yüzünü de ortaya çıkarabilir. Bu bakımdan mûsikî, nötr bir araç olmayıp, insanın manevî seviyesine göre farklı etkiler doğuran bir vasıtaadır.

Sâdeddîn Sırrî'nin küçük yaşlardan itibaren şiirle meşgul olması, onun mûsikî anlayış ve kabiliyetinin edebî bir zemin üzerinde yükselmesini sağlamıştır. Hz. Peygamber'e hitaben kaleme alınan ve Düyek usûlünde, Hüzzam makamında bestelenen naa't-ı şerif, *Cerîde-i Sûfiyye*'de yayımlanması, onun teorik olarak savunduğu mûsikî anlayışını pratiğe de aktardığını göstermiştir.

Yetiş imdâdına kehfü'l emânsın yâ Rasûlallah
Melazu mülteca-yı âcizânsın yâ Rasûlallah
Huzur-u Hak'da isyânım değildir kâbil-i ta'dât
Usâta sen şefî-i bi-gümansın yâ Rasûlallah (Sırrî, 1913, s. 18).

Günümüz Türkçe'sine çevrilmiş hali;

Sen güven ve sığınma mağarasısın; imdadıma yetiş Ey Allah'ın Elçisi / Sen acizlerin sığınağı ve başvurduğu kapısın Ey Allah'ın Elçisi / Allah'ın huzurunda işlediğim isyanlar sayılabilecek gibi değildir (sayılamayacak kadar çoktur) / Şüphesiz sen günahkârların şefaatçisisin Ey Allah'ın Elçisi.

Bu dizelerde görüldüğü üzere metin, hem klasik naa't geleneğinin muhteva özelliklerini taşımakta hem de Hüzzam makamının hüznü ve içli karakteriyle anlam bütünlüğü oluşturmaktadır. Böylece Sâdeddîn Sırrî'nin mûsikîye dair nazarî ile edebî üretimi arasında tutarlı bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır.

Hüzzam Na't-ı Şerîf Yetiş İmdâdına Kehfü'l-Emânsın Yâ Resûlallâh

Usûl: Düyek

Güfte: ?
Beste: ?

Ye tiş im dâ di ma keh fül
e mân sîn yâ Re sû lâl
1. lah (saz...) 2. lah (saz...)
Me la zu mül te câ yı â
ci zân sîn yâ Re sû lâl
1. lah (saz...) 2. lah (saz...)
Hu zû ru Hak da is ya nım

de ğil dir ka bi li ta'

1. dat (saz...) 2. dat (saz...)

U sa ta sen şe fi i bi

gü man sın yâ Re sû lâl

1. lâh (saz...) 2. lah (saz...)

Yetiş imdâdına kehfü'l-emânsın yâ Resûlallâh
 Melâz u mültecâ-yı âcizânsın yâ Resûlallâh
 Huzûr-ı Hak'da isyânım degîldir kâbil-i ta'dât
 Usâta sen şe fi-i bi-gümânsın yâ Resûlallâh

Bu eser, *Cerîde-i Sûfiyye* dergisinde Sâdeddîn Sırrî tarafından kaleme alınan “Musiki” başlıklı yazısı içerisinde yayınlanmış ve eserin orijinal notalarına sâdik kalınarak Safiye Şeyda Erdaş tarafından yeniden notaya alınmıştır (Erdaş, 2020, ss. 233-234).

Sonuç ve Öneriler

Sonuç

Bu çalışmada Sâdeddîn Sırrî Efendi'nin hayatı, mûsikîye dair görüşleri ve Türk din mûsikîsi geleneğine katkıları tarihsel ve tasavvufî bağlam içerisinde incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Sâdeddîn Sırrî'nin mûsikîyi yalnızca estetik bir sanat alanı olarak değil, aynı zamanda ontolojik, psikolojik ve dinî boyutları olan çok katmanlı bir olgu şeklinde değerlendirdiğini ortaya koymuştur. Ona göre mûsikî, yaratılışın özünde mevcut olan ilâhî bir hakikat olup insanın fitrî yapısının ayrılmaz bir parçasıdır. Mûsikîyi insanın duygularını ifade etmesini, ibadetlerde ruhani derinliği artırmasını ve toplumsal düzeni

desteklemesini sağlayan bir güç olarak değerlendirilmiştir. Bu özgün yaklaşım onu dönemin birçok mutasavvıfından farklı olarak, hem tasavvufî hem de pedagojik ve müziksel açıdan temayüz etmesini sağlamıştır.

Sâdeddîn Sırrî'nin mûsikî anlayışı, tasavvuf düşüncesindeki âhenk ve nizam kavramlarıyla paralellik arz etmekte; mûsikîyi hem bireysel duygu dünyasının ifadesi hem de kolektif dinî tecrübenin taşıyıcısı olarak konumlandırmaktadır. Özellikle ibadetlerde sesin, estetik ve kurallı kullanımına yaptığı vurgu, mûsikî ile dinî pratikler arasında güçlü bir ilişki kurduğunu göstermektedir. İmamlar, müezzinler, hafızlar, mevlithanlar ve zakirler gibi meslekleri ve görevleri itibarıyla mûsikî ile yakından ilişki içinde olan kişilerin mûsikî eğitimi alarak, cami ve tekkeye gelen insanların manevi haz alabilmeleri için kulaklarında haz alması gerektiğini söylemiş ve mûsikîyi din dışı bir eğlence unsuru olarak gören dar bakış açılarına karşı eleştirel bir duruş sergilemiştir.

Onun mûsikî alanındaki faaliyetleri incelendiğinde, sistemli bir eğitim almamış olmasına rağmen şahsî çabalarıyla nazari ve amelî bilgi düzeyine ulaştığı; enstrüman icrası, güfte yazımı ve eğitimcilik yönleriyle çok yönlü bir mûsikîşinas kimliği geliştirdiği anlaşılmaktadır. Tekke mûsikisinde makam birliğini sağlama, eserlerin notaya alınmasını teşvik etme ve meşk geleneğini modern öğretim yöntemleriyle birleştirme çabaları, onun bu alandaki yenilikçi yaklaşımını göstermektedir. O, bu yaklaşımı ile söz konusu eserlerin sözlü kültür ortamında kaybolmasını engellemiş; XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında Üsküp ve çevresinde icra edilen dinî mûsikî repertuarının günümüze ulaşmasına imkân tanımıştır.

Ayrıca Sâdeddîn Sırrî'nin mûsikîyi insanın iç dünyasını açığa çıkaran bir araç olarak değerlendirmesi, tasavvufî psikoloji açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. “Mûsikî, âşıkın aşkını, fâsıkın fışkını uyandırır.” şeklindeki yaklaşımı, mûsikînin etkisinin bireyin manevî düzeyine bağlı olarak değiştiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle mûsikîyi, insanın içsel hâlini görünür kılan dinamik bir unsur olarak ele almıştır.

Sonuç olarak Sâdeddîn Sırrî Efendi, Türk din mûsikîsi geleneğinde hem teorik hem de pratik katkılar sunmuş; özellikle Balkanlar'daki tekke mûsikîsi mirasının korunması ve sistematik bir zemine oturtulması açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Onun mûsikî anlayışı, tasavvufî duyarlılık ile ilmi yaklaşımın birleştiği özgün bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Öneriler

Bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulabilir:

1. Sâdeddîn Sırrî Efendi'ye ait yazı, şiir ve mûsikî eserlerinin tespiti amacıyla arşiv araştırmaları genişletilmeli; özellikle henüz yayımlanmamış metinler gün yüzüne çıkarılmalıdır.
2. Sâdeddîn Sırrî'nin mûsikî anlayışı, aynı dönemde yaşamış diğer mutasavvıf ve mûsikîşinaslarla karşılaştırmalı olarak incelenmeli; benzer ve farklı yönler ortaya konulmalıdır.
3. Onun mûsikî öğretiminde benimsediği yöntemler, geleneksel meşk sistemi ile modern nota öğretimini birleştirmesi bakımından müzik eğitimi perspektifinden ayrıca değerlendirilmelidir.
4. Tasavvuf ve mûsikî ilişkisi, disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınarak psikoloji, estetik ve dinler tarihi gibi alanların katkısıyla daha kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır.

5. Balkanlar'daki Türk din mûsikîsi geleneğine yönelik saha ve literatür çalışmaları artırılmalı; bu kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması için akademik projeler teşvik edilmelidir.

Bu doğrultuda gerçekleştirilecek çalışmalar, hem Sâdeddîn Sırrî Efendi'nin ilmî ve sanatsal mirasının daha iyi anlaşılmasına hem de Türk din mûsikîsi literatürünün zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akdoğan, B. (2003). Türk Din Musikisinin Anadolu' da Doğuşu ve Tarihi Seyri Hakkında Bazı Mülahazalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44(1), 345-371. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000140
- Ceyhan, A. (2018a). I. Dünya Harbi Yıllarında Manisa'da Üsküplü Bir Mutasavvıf Şair: Sâdeddîn Sırrî ve Hatıraları. İçinde F. Berber, H. H. Durgun, & B. Aydoğan (Ed.), *Geçmişten Günümüze Manisa Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi-Kültürü-Ekonomisi* (1., C. 2). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları.
- Ceyhan, A. (2018b). Üsküplü Mutasavvıf Şair, Yazar Sadeddîn Sırrî'nin Hayatı ve Eserlerine Toplu Bir Bakış. İçinde A. Çakır Çağlı (Ed.), *Şeyh Sadeddîn Sırrî er-Rifai Armağan Kitabı*. KÜV Yayınları.
- Ceyhan, P. D. A. (2013). Üsküplü Mutasavvıf- Şair Sadeddîn Sırrî Hayatı, Bazı Yazı ve Şiirleri- II. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 427-445. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos/article/53614>
- Erdaş, S. Ş. (2020). Üsküp Rifâi Âsitânesi Şeyhi Sa'deddîn Sırrî Efendi'nin Mûsikî Yönü ve Bestelenmiş Eserleri. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 20(1), 220-239. <https://doi.org/10.30627/cuilah.661749>
- Kalender, R. (1997). Musiki ve İnsan. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(3-4), 263-272. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/article/1153161>
- Özcan, N. (1994). Dinî Mûsikî. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 9). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dini-musiki>
- Özcan, N., & Çetinkaya, Y. (2020). Mûsikî. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 31). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sırrî, S. (1913, Haziran 23). Musiki. *Cerîde-i Sûfiyye*, (50).